

Γεωγραφίες

Αρ. 40 (2022)

Γεωγραφίες, Τεύχος 40, 2022

ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΙΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ : ΕΝΝΟΙΕΣ, ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Γιώργος Σταυριανάκης, Θανάσης Κίζος

ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΙΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ : ΕΝΝΟΙΕΣ, ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Γιώργος Σταυριανάκης¹, Θανάσης Κίζος²

Concepts, research and planning: 'Landscape' in "Geographies" Journal
Georgios Stavrianakis and Thanasis Kizos

Εισαγωγή

Το τοπίο αποτελεί ένα ιδιαίτερο και πολύπλευρο πεδίο έρευνας, με ευρεία ποικιλία ορισμών και χρήσεων του, που αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι διαχρονικά έχει υπάρξει αντικείμενο ενδιαφέροντος και έρευνας για πολλές επιστήμες, τόσο φυσικές, όσο και κοινωνικές και ανθρωπιστικές. Το αποτέλεσμα είναι διαφορετικοί ορισμοί, τρόποι θεώρησης και μέθοδοι προσέγγισης της έννοιας ανάλογα με τις καθιερωμένες μεθόδους έρευνας κάθε κλάδου, με περισσότερο ή λιγότερο αυστηρότητα στους τρόπους διατύπωσης (Burgi *et al.*, 2022). Έτσι, το πεδίο των «σπουδών τοπίου» ή της «επιστήμης του τοπίου» χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία τόσο όσον αφορά σε θέματα που εξετάζονται, όσο και σε μεθόδους και σε σκοπούς συμπεριλαμβάνοντας τη χρήση του ως το χωρικό επίπεδο για την χάραξη πολιτικής και τον σχεδιασμό των χρήσεων γης. Πολλές φορές, οι διαφορετικές προσεγγίσεις βρίσκονται εννοιολογικά και εφαρμοστικά σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους.

Τις τελευταίες δεκαετίες, πολλές ερευνητικές προσεγγίσεις κινούνται προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης πολλαπλών επιστημονικών κλάδων στην έρευνα για το και στο τοπίο. Αυτό προκύπτει από την προσδοκία τους ότι η συνεργασία διαφορετικών επιστημονικών κλάδων θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη πρόοδο στην επίλυση προβλημάτων στη διαχείριση του τοπίου και τις χρήσεις γης, ενώ επιδιώκεται και περισσότερο ενεργή συμμετοχή «μη ειδικών» η οποία θεωρείται ότι θα συμβάλει στην περαιτέρω πρόοδο της έρευνας (Plieninger *et al.*, 2015).

Οι ιδιαιτερότητες του τοπίου ως πεδίο έρευνας ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των διαφόρων επιστημονικών κλάδων (Terkenli, 2001). Οι συνεργασίες αυτές δεν είναι πάντα εύκολες. Κάθε επιστημονικός κλάδος, όπως αναφέρθηκε, αντιμετωπίζει το τοπίο μέσα από το δικό του πρίσμα, με τα δικά του εννοιολογικά και ερευνητικά εργαλεία και τρόπους (αλλά και κλίμακες) ανάλυσης. Προσπάθειες εφαρμογής έχουν οδηγήσει στη θεώρηση του τοπίου -ως κλίμακα αποτίμησης των επιπτώσεων στο χώρο και ως εννοιολογικό αντικείμενο- ως τη βάση για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αναγνωρίζεται ως το πλέον κατάλληλο χωρικό επίπεδο για τη χάραξη και εφαρμογή πολιτικών που λαμβάνουν υπόψη τόσο τους «ειδικούς», όσο και τους «καθημερινούς χρήστες» του αλλά και την πολιτισμική, οικολογική, περιβαλλοντική και κοινωνική αξία του. Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται στην ανθρωποκεντρική πλευρά του τοπίου οδήγησε στην ανάγκη συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στα θέματα που εγείρονται γύρω από αυτό. Η συμμετοχή αυτή είναι σημαντική τόσο για θέματα που αφορούν τις χρήσεις γης όσο και για την γενικότερη διαχείριση του τοπίου (Kizos *et al.*, 2018).

Στην Ελλάδα, η μελέτη του τοπίου ήρθε μέσα από γεωγραφικές προσεγγίσεις του πολιτισμικού τοπίου (ιδιαίτερα σημαντική η έκδοση του βιβλίου της Θ. Τερκενλή το 1992 για την καθιέρωση της προσέγγισης και του όρου)

1. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, gmstavrianakis@geo.aegean.gr

2. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, akizos@aegean.gr

και σταδιακά βρίσκει θέση τόσο στο χωροταξικό σχεδιασμό, όσο και στην έρευνα σε πολλούς διαφορετικούς τομείς όπως η γεωγραφία, η αρχαιολογία, η ιστορία, η πολεοδομία, η αρχιτεκτονική, περιβαλλοντικές επιστήμες, γεωλογία κ.α. Ιδιαίτερα σημαντική ως πρωτοβουλία και αποτέλεσμα είναι και ο «Ατλαντας των Σύγχρονων Ελληνικών Τοπίων» (διαθέσιμος και στο www.greekscapes.gr). Στην εργασία αυτή επιχειρούμε να διερευνήσουμε τα δημοσιεύματα στο περιοδικό «Γεωγραφίες» που αναφέρονται ή αφορούν σε τοπιακές προσεγγίσεις. Οι «Γεωγραφίες» αποτελούν προνομιακό χώρο δημοσίευσης για το τοπίο και άρα και για την ανασκόπηση των θεματικών και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται.

2. Μέθοδοι και δεδομένα

2.1 Μεθοδολογική προσέγγιση

Για τις ανάγκες της συγγραφής αυτού του άρθρου πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση των άρθρων που δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «Γεωγραφίες». Η ανασκόπηση έγινε με την εξής διαδικασία:

Ανασκόπηση των περιεχομένων του κάθε τεύχους του περιοδικού (είτε σε ψηφιακή μορφή, είτε σε έντυπη για όσα τεύχη δεν υπήρχε διαθέσιμη ψηφιακή μορφή).

Επιλογή πιθανών δημοσιευμάτων από τους τίτλους. Η επιλογή έγινε με τις εξής προϋποθέσεις: (α) άμεση αναφορά «τοπίου/ων/α» σε τίτλο, (β) έμμεση αναφορά σε τοπίο ή σε μεθόδους ανάλυσης που περιλαμβάνουν τοπίο ή σε θεματική που αφορά τοπιακές προσεγγίσεις. Έγινε προσπάθεια να περιληφθούν όσο το δυνατόν περισσότερα δημοσιεύματα σε αυτό το στάδιο.

Ανάγνωση των δημοσιευμάτων και διαχωρισμός σε όσα συμπεριλήφθηκαν και σε όσα απορρίφθηκαν. Τα ίδια κριτήρια με πριν χρησιμοποιήθηκαν για την επιλογή των δημοσιευμάτων. Συνολικά επιλέχθηκαν 43 άρθρα και κείμενα που αφορούν το τοπίο από 88 συγγραφείς (Πίνακας 1).

Δημιουργία βάσης δεδομένων για τα δημοσιεύματα και μεταβλητών που μετρήθηκαν για κάθε δημοσίευμα. Οι μεταβλητές αυτές περιλαμβάνουν:

- (α) έτος δημοσίευσης,
- (β) είδος δημοσιεύματος,
- (γ) ονόματα και αριθμός συγγραφέων,

(δ) θεματική κατάταξη με βάση ταξινόμηση τοπιακών προσεγγίσεων από τη βιβλιογραφία (Plieninger *et al.*, 2015, λεπτομέρειες στη συνέχεια). Η ταξινόμηση δεν γίνεται αποκλειστικά και κάθε άρθρο μπορεί να ταξινομηθεί σε παραπάνω από μια διαστάσεις σε κάθε τυπολογία.

2.2 Θεματική ανάλυση των δημοσιεύσεων

Για κάθε ένα από τα άρθρα υιοθετήθηκε θεματική ταξινόμηση με βάση τυπολογία που προτείνεται από τους Plieninger *et al.* (2015) σε έξι διαστάσεις. Ιστορικά, το τοπίο εξετάστηκε από την πλευρά της γεωγραφίας και της τέχνης. Όμως με την πάροδο των ετών και την εξέλιξη της τεχνολογίας προέκυψαν νέες έννοιες που δημιούργησαν την ανάγκη της εξαπλώσης της έρευνας του τοπίου και σε άλλα πεδία. Οι νέες επιστήμες που προέκυψαν, όπως για παράδειγμα η κοινωνική γεωγραφία, γεφύρωσαν χάσματα μεταξύ των πεδίων της έρευνας του τοπίου και απέδειξαν πως τα τοπία είναι αντικείμενα με όρια αλλά και σημεία συνάντησης διαφορετικών κλάδων, θεωριών και εννοιών. Έχοντας αυτά υπόψιν, οι Plieninger *et al.* (2015) δημιούργησαν μία θεματική ταξινόμηση, καθώς θεωρήθηκε πως θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για την εξαιρετικά πολύπλευρη έρευνα του τοπίου. Σύμφωνα με αυτή, εξετάζονται οι έξι κυριότερες περιοχές έρευνας του τοπίου που προέρχονται από τα χαρακτηριστικά σύμφωνα με τα οποία εξετάζεται αυτό. Αξίζει να σημειωθεί πως οι έξι αυτές περιοχές μπορεί εν μέρει να αλληλοεπικαλύπτονται και να διασυνδέονται, όμως κάθε μία έχει ξεχωριστό πεδίο έρευνας. Οι έξι διαστάσεις που χρησιμοποιήθηκαν είναι:

Σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων και του περιβάλλοντος, όπου περιλαμβάνονται οι προσεγγίσεις που περιγράφουν την ένταση της σύνδεσης της συγκεκριμένης σύνδεσης. Αυτή η ένταση ποικίλλει από τοπίο σε τοπίο με συνέπειες για τις δομές, τις λειτουργίες και τις κοινωνικές αξίες των τοπίων (Selman, 2012).

Δομή τοπίου και ένταση χρήσης γης, όπου περιλαμβάνονται προσεγγίσεις για τη δομή του τοπίου, π.χ. το μέγεθος και το σχήμα αγροτεμαχίων ή η θέση των στοιχείων του τοπίου, με χρήση μιας ευρείας ποικιλίας μετρήσεων (Uuemaa *et al.*, 2013). Εδώ περιλαμβάνονται επίσης προσεγγίσεις για την ένταση χρήσης γης που προκαλείται

από ανθρώπινες δραστηριότητες και μετράται με τη χρήση αναλύσεων εισροών-εκροών και με ποσοτικοποίηση των αλλαγών στις ιδιοκτησίες τους συστήματος (Erb *et al.*, 2013).

Μακροχρόνια ιστορία τοπίου, όπου περιλαμβάνονται κληρονομίες ιστορικών αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων με το βιοφυσικό τους περιβάλλον όπως εκφράζονται, για παράδειγμα, σε δομές ιδιοκτησίας γης, χαρακτηριστικά υποδομών, τροποποιήσεις εδάφους και δημιουργία στοιχείων τοπίου (π.χ. φράχτες, πέτρινοι τοίχοι) (Foster *et al.*, 2003). Εδώ περιλαμβάνονται και προσεγγίσεις βιογραφίας των τοπίων σύμφωνα με τις οποίες αυτά δεν μπορούν να θεωρηθούν απλώς ως τα αποτελέσματα των παραγόντων, αλλά ότι τα ίδια τα τοπία είναι και αυτά παράγοντες κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής αλλαγής (Crumley, 2015).

Κινητήριες δυνάμεις, διαδικασίες και παράγοντες της αλλαγής του τοπίου, όπου περιλαμβάνονται προσεγγίσεις κατανόησης και μέτρησης των διαδικασιών που αλλάζουν τα τοπία, των εμπλεκόμενων φορέων και των ρυθμών αλλαγής, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα (Schneeberger *et al.*, 2007). Έχουν διακριθεί πέντε κύριοι τύποι κινητήριων δυνάμεων που επηρεάζουν τα πολιτισμικά τοπία: κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές, τεχνολογικές, φυσικές και πολιτισμικές (Brandt *et al.*, 1999, Bürgi *et al.*, 2004).

Αξίες και έννοιες του τοπίου, όπου περιλαμβάνονται προσεγγίσεις που αφορούν στους διαφορο-

ποιημένους και αλληλένδετους τύπους αξιών στα τοπία και των ίδιων των τοπίων και που κυμαίνονται, για παράδειγμα, από άυλα χαρακτηριστικά όπως πνευματικές αξίες και υπαίθρια αναψυχή έως το νερό και από τη κλιματική ρύθμιση έως την παροχή τροφής (Termorshuizen and Ordam, 2009). Η έρευνα τοπίου σε τέτοιες υπηρεσίες επικεντρώνεται συνήθως στον τρόπο με τον οποίο διαφορετικοί τύποι τοπίων παρέχουν διαφορετικές υπηρεσίες και πώς τα διάφορα μέρη της κοινωνίας τα εκτιμούν, ανάλογα με το πολιτιστικό υπόβαθρο, τη σπανιότητα και την προσβασιμότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Επιστασία τοπίου, η οποία επικεντρώνεται σε προσεγγίσεις σε καθημερινά, συχνά περιστασιακά, τοπία που εκτίθενται σε πολλαπλές κοινωνικές απαιτήσεις, είτε για σκοπούς υποδομής, αστικοποίηση, χρήσεις γεωργικής γης ή υπαίθρια αναψυχή. Πολλές φορές αφορά σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και μπορεί να περιλαμβάνει πολλά ενδιαφερόμενα μέρη, από αγρότες έως τουρίστες κατοίκων της περιοχής και φυσιολάτρες.

3. Αποτελέσματα και Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης του περιοδικού Γεωγραφίες εμφανίζονται στον Πίνακα 1. Στα 38 τεύχη του περιοδικού βρέθηκαν 43 δημοσιεύσεις που αφορούν το τοπίο και έχουν συγγραφεί από 88 ερευνητές. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των δημο-

Πίνακας 1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση των, σχετικών με το τοπίο, δημοσιεύσεων του περιοδικού Γεωγραφίες

Κατηγορία δημοσιεύσεων	Δημοσιεύσεις	Αριθμός συγγραφέων
Επιστημονικά άρθρα	26	58
Επιστημονικές συναντήσεις – αντιπαραθέσεις	1	4
Παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών	7	12
Άλλα επιστημονικά άρθρα	1	2
Το βήμα των φοιτητών	4	7
Γεωεπικαιρότητες	2	2
Βιβλιοκριτικές	1	1
Εισαγωγή αφιερωμάτων	1	2
Σύνολο	43	88

σιεύσεων είναι Επιστημονικά άρθρα (26) με 58 συγγραφείς, με τις Παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών να ακολουθούν με 7 δημοσιεύσεις και 12 συγγραφείς.

Στην συνέχεια, οι 43 δημοσιεύσεις του περιοδικού Γεωγραφίες ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τις κατηγορίες που προτείνουν οι Plieninger *et al.* (2015). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, τόσο στην κατηγορία που αφορά την δομή του τοπίου και την ένταση χρήσης γης, όσο και στην κατηγορία της επιστασίας τοπίου κατατάσσονται 39.53% των άρθρων. Οι κατηγορία

«Αξίες και έννοιες του τοπίου περιλαμβάνουν το 16.28% των δημοσιεύσεων.

Η προσεγγίση που χρησιμοποιείται δίνει έμφαση στις δια-επιστημονικές προσεγγίσεις και σε συνεργασίες και συνέργειες μεταξύ διαφορετικών θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων και τονίζουν τον μεθοδολογικό πλουραλισμό. Τα δημοσιεύματα από τις «Γεωγραφίες» κατατάσσονται σε όλες τις κατηγορίες της προσέγγισης αυτής. Τα περισσότερα δημοσιεύματα και κυρίως τα επιστημονικά άρθρα καλύπτουν θεματικά λιγότερο ποσοτικές διαστάσεις, αλλά και το πιο σημαντικό, δεν καλύπτουν συστηματικά προσεγγίσεις που

Πίνακας 2. Η θεματική ταξινόμηση των δημοσιεύσεων του περιοδικού Γεωγραφίες κατά τους Plieninger *et al.* (2015)

Κατηγορία δημοσιεύσεων	Σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων και του περιβάλλοντος	Δομή τοπίου και ένταση χρήσης γης	Μακροχρόνια ιστορία	Κινητήριες δυνάμεις, τοπίου διαδικασίες και παράγοντες της αλλαγής του τοπίου	Αξίες και έννοιες του τοπίου	Επιστασία τοπίου	Σύνολο
Επιστημονικά άρθρα		30.2%	2.3%	2.3%	11.6%	13.9%	60.5%
Επιστημονικές συναντήσεις – αντιπαραθέσεις						2.3%	2.3%
Παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών		4.6%			2.3%	9.3%	16.3%
Άλλα επιστημονικά άρθρα						2.3%	2.3%
Το βήμα των φοιτητών					2.3%	6.9%	9.3%
Γεωεπικαιρότητες		4.6%					4.6%
Βιβλιοκριτικές						2.3%	2.3%
Εισαγωγή αφιερωμάτων						2.3%	2.3%
Σύνολο		39.5%	2.3%	2.3%	16.3%	39.5%	100.0%

να εξετάζουν την ιστορία και γενικά τη μεταβολή του τοπίου, είτε με χρήση μελετών περίπτωσης, είτε με θεωρητικές – εννοιολογικές μελέτες. Αντίθετα, τα περισσότερα άρθρα καλύπτουν είτε χωρικές πολιτικές, είτε αξίες και χρήσεις του τοπίου, αλλά και προσεγγίσεις μελέτης της δομής του και της έντασης χρήσης του. Πρέπει βέβαια να ειπωθεί εδώ ότι στο περιοδικό δημοσιεύονται γενικώς περισσότερα δημοσιεύματα σχεδιαστικών και κοινωνικών επιστημών και πολύ λιγότερα βιολογικών, οικολογικών και γεωλογικών ή συνδυασμών τους με κοινωνικές επιστήμες, οπότε τα αποτελέσματα αυτά αντικατοπτρίζουν και το είδος των άρθρων που υποβάλλονται.

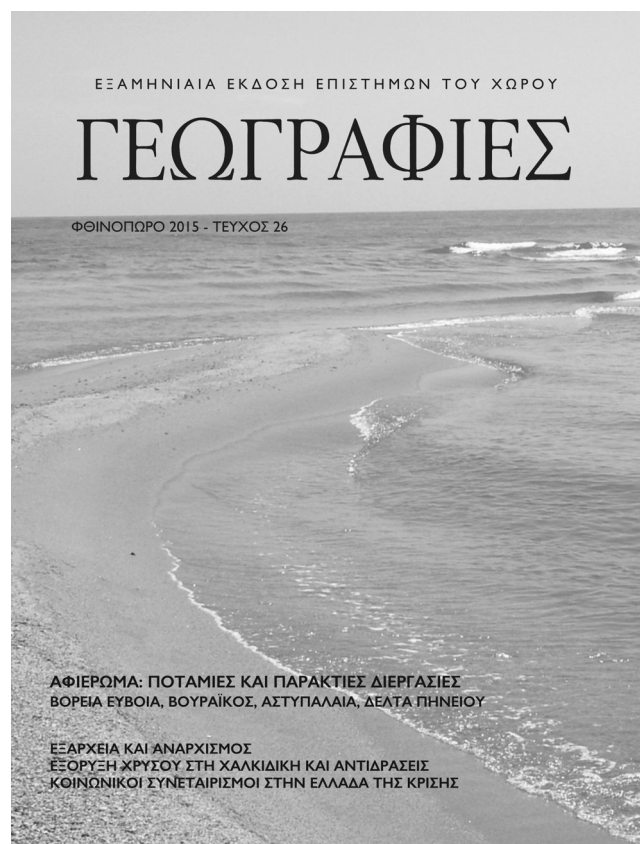
Μια άλλη προσέγγιση, αυτή των Burgi *et al.* (2022) αντίθετα, επιχειρεί να προσφέρει δρόμους για τη μελλοντική έρευνα για το τοπίο, τόσο όσον αφορά σε θεματολογία, αλλά και για τις μεθοδολογικές επιλογές και τη χρήση νέων τεχνολογιών και ερευνητικών εργαλείων. Εκτός όμως από τεχνολογικές εξελίξεις που επιτρέπουν περισσότερο λεπτομερείς και μεγάλης κλίμακας αναλύσεις μεταβολών και της δομής του τοπίου, στους δρόμους αυτούς περιλαμβάνονται και διαστάσεις από πτυχές που δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν και ενσωματώνουν ένα ευρύτερο φάσμα παραγόντων σε ένα σταθερό πλαίσιο ανάλυσης. Επίσης, προάγουν τη διαπίστωση ότι σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, τα τοπία δεν μπορούν πλέον να μελετηθούν μεμονωμένα, αλλά ως στοιχεία ενός παγκόσμιου δικτύου διασυνδεδεμένων τόπων. Ο ορισμός των ορίων του συστήματος έχει επομένως γίνει πιο απαιτητικός. Οι δρόμοι επικεντρώνονται στον τρόπο με τον οποίο αξιολογούνται οι δρώντες και ο ρόλος τους στη μεταβολή του τοπίου, στον τρόπο με τον οποίο αναπαρίστανται και αξιολογούνται οι αλλαγές του τοπίου και στις προκλήσεις που δημιουργούνται από τις αλλαγές, οι οποίες περιορίζουν την προβλεψιμότητα.

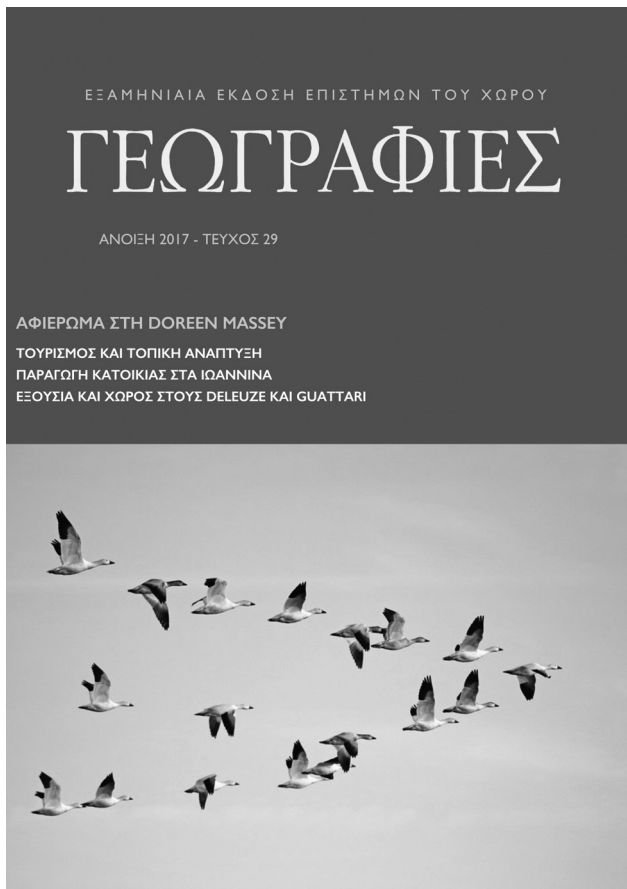
Τα δημοσιεύματα του περιοδικού δεν αφορούν τις πιο πολλές από τις κατηγορίες αυτές.

Ένα σημαντικό μέρος των δημοσιευμάτων υιοθετεί μια περισσότερο πολιτισμική προσέγγιση στο τοπίο, είτε με αποτιμήσεις, σχόλια και μεθόδους ή τρόπους αποκατάστασης συγκεκριμένων πολιτισμικών στοιχείων του τοπίου (που μπορεί να περιλαμβάνουν από κτίρια, οικισμούς, αλλά και φυσικά στοιχεία του), είτε με περισσότερο ολιστικές προσεγγίσεις της αξίας (ή μη) και των χρήσεων του τοπίου για συγκεκριμένες ομάδες χρηστών. Τέτοιες προσεγγίσεις αναφέρονται

κυρίως στην αισθητική του τοπίου και μπορεί να αφορούν είτε «ξεχωριστά» ή «ιδιαίτερα» τοπία (π.χ. τους αποκαλούμενους «παραδοσιακούς» οικισμούς), αλλά και «καθημερινά» τοπία, κυρίως αστικά.

Μια άλλη κατηγορία δημοσιευμάτων που τέμνεται με την προηγούμενη, αφορά σε χωροταξικό σχεδιασμό και τοπίο. Προσεγγίσεις που αφορούν είτε αστικές είτε περιφερειακές κλίμακες, με μεθόδους κυρίως ποιοτικές ή/και πρακτικές, που έχουν δηλαδή χαρακτήρα απαρίθμησης νομοθετικών ή πολιτικών παρεμβάσεων, ενώ σπανιότερα εμφανίζονται δημοσιεύματα που στηρίζουν την κριτική ή την οπτική τους σε εμπειρικά δεδομένα, χαρτογραφικά ή άλλα. Όσα δημοσιεύματα παρουσιάζουν τέτοια δεδομένα αφορούν κυρίως αστική επέκταση για κατοικία ή για τουριστικές χρήσεις σε περιοχές με έντονες συγκρούσεις για τις χρήσεις γης και το τοπίο (π.χ. το αφιέρωμα στο τοπίο και χωρικό σχεδιασμό στο τεύχος 36). Η σχεδόν ολοκληρωτική απουσία δημοσιευμάτων που συζητούν την εφαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας για τα τοπία στο χωροταξικό σχεδιασμό είναι ίσως ένας δείκτης του κατακερματισμού των σχετικών μελετών στην Ελλάδα.

Άλλα δημοσιεύματα, αρκετά σε αριθμό, αφορούν στη φυσική γεωγραφία του τοπίου και διαφορετικές διαστάσεις της, κυρίως γεωμορφολογικές και φυσικών κινδύνων. Τα περισσότερα από αυτά είναι εμπειρικά, βασίζονται δηλαδή στην παρουσίαση γεωγραφικών ή άλλων δεδομένων για να αναπτύξουν τα επιχειρήματα τους ή να παρουσιάσουν ευρήματα για συγκεκριμένες διαστάσεις της γεωμορφολογίας του τοπίου, αλλά και της διαχείρισης φυσικών πόρων, κινδύνων και καταστροφών (π.χ. το αφιέρωμα στο τεύχος 26).

Ορισμένα δημοσιεύματα μόνο αφορούν στον αγροτικό χώρο και στα αγροτικά τοπία και τη «φύση» και προστατευόμενες περιοχές. Οι προσεγγίσεις εδώ διαφέρουν και ακολουθούν αυτές των αστικών περιοχών και του χωρικού σχεδιασμού: από εννοιολογικά δημοσιεύματα που επιχειρούν να ορίσουν ή να συζητήσουν έννοιες σχετικά με τον αγροτικό χώρο και τα τοπία του ή σχετικές με το τοπίο προστατευόμενων περιοχών (σε σχέση και με την αγροτική παραγωγή), ως λίγα εμπειρικά δημοσιεύματα για μεταβολές στην ύπαιθρο και στα τοπία της.

Φαίνεται ότι η Ελληνική έρευνα για το τοπίο, όπως προκύπτει όμως μόνο από τα δημοσιεύματα στις «Γεωγραφίες» και με τους περιορισμούς που παρουσιάστηκαν ήδη, είναι μάλλον μονοθεματική και τοπική. Αυτό φαίνεται να δείχνει ξεκάθαρα κατά τη γνώμη μας τη σχετική έλλειψη δημοσιευμάτων σε θεματολογίες που είναι ποσοτικές και αφορούν υπερτοπικές συνδέσεις και σχέσεις και δια-επιστημονικές μεθόδους.

4. Συμπεράσματα: προς μια περισσότερο συν-περιληπτική θεώρηση;

Το περιοδικό «Γεωγραφίες» έχει αποτελέσει έναν προνομιακό χώρο δημοσίευσης άρθρων στα Ελληνικά που δεν θα είχαν τη δυνατότητα να τυπωθούν αλλιώς. Πολλά από αυτά αφορούσαν τοπιακές προσεγγίσεις ή δουλειές για τοπία ή χαρακτηριστικά τους ή χρήστες τους. Σε αυτή την εργασία επιχειρήσαμε να κάνουμε δύο διαφορετικά πράγματα: να παρουσιάσουμε την ποικιλία και τον πλούτο των δημοσιευμάτων αυτών για να καταδείξουμε το θεματικό εύρος και τον ερευνητικό πλουραλισμό τους. Ταυτόχρονα όμως, θέλαμε να συζητήσουμε και το μέλλον της έρευνας για το τοπίο. Αυτός είναι και ο λόγος που χρησιμοποιήθηκαν δύο διαφορετικές τυπολογίες από την πρόσφατη βιβλιογραφία, μια (αυτή των Plieninger *et al.*, 2015) που όπως αναλύθηκε ήδη, εστιάζει περισσότερο προς το «παρελθόν» της θεματολογίας της έρευνας για το τοπίο και μια (αυτή των Burgi *et al.*, 2022) που κοιτάζει το μέλλον και συζητά πιθανές κατευθύνσεις μελλοντικών προσεγγίσεων. Ίσως στο επόμενο αφιέρωμα σε δημοσιεύσεις για το τοπίο σε είκοσι χρόνια από σήμερα περισσότερες δουλειές από σήμερα να μπορούν να ταξινομηθούν σε αυτές τις κατηγορίες. Αυτό που θα θέλαμε εμείς να δούμε ως ενεργοί ερευνητές στο τοπίο σε ποικιλίες χωρικών κλιμάκων είναι περισσότερες δια-επιστημονικές και πολύ-επιστημονικές δουλειές, που να επιχειρήσουν να διαπεράσουν ερευνητικά και θεωρητικά στεγανά. Τέτοιες συν-περιληπτικές θεωρήσεις και προσεγγίσεις μπορούν να αποδώσουν καλύτερα τον πολυεπίπεδο χαρακτήρα του τοπίου, των αξιών του για διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και των μεταβολών του και είναι ζητούμενες γενικά στο χώρο της μελέτης του τοπίου στην Ελλάδα. Ελπίζουμε στα επόμενα τεύχη του περιοδικού να φιλοξενηθούν περισσότερα τέτοια δημοσιεύματα.

Βιβλιογραφία

- Brandt, J., J. Primdahl, and A. Reenberg. 1999. Rural land-use and landscape dynamics - analysis of 'driving forces' in space and time. Pages 81-102 in R. Krönert, J. Baudry, I. R. Bowler, and A. Reenberg, editors. *Land-use changes in Europe and their environmental impact in rural areas in Europe*. UNESCO, Paris, France.
- Bürgi, M., A. M. Hersperger, and N. Schneeberger. 2004. Driving forces of landscape change - current and new directions. *Landscape Ecology* 19:857-868. <http://dx.doi.org/10.1007/s10980-004-0245-8>
- Burgi, M., Celio, E., Diogo, V., Hersperger, A.M., Kizos, T., Lieskovsky, J., Pazur, R., Plieninger, T., Prishchepov, A.V., Verburg, P.H., 2022. Advancing the study of driving forces of landscape change. *Journal of Land Use Science*, DOI: 10.1080/1747423X.2022.2029599
- Crumley, C. L. 2015. New paths into the Anthropocene. In C. Isendahl and D. Stump, editors. *Oxford handbook of historical ecology and applied archaeology*. Oxford University Press, Oxford, UK, in press.
- ELC. 2000. European landscape convention. In European treaty series
- Erb, K.-H., H. Haberl, M. R. Jepsen, T. Kuemmerle, M. Lindner, D. Müller, P. H. Verburg, and A. Reenberg. 2013. A conceptual framework for analysing and measuring land-use intensity. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 5:464-470. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cosust.2013.07.010>
- Fischer, J., T. Hartel, and T. Kuemmerle. 2012. Conservation policy in traditional farming landscapes. *Conservation Letters* 5:167-175. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1755-263X.2012.00227.x>
- Friis, C., Nielsen, J.Ø., Otero, I., Haberl, H., Niewöhner, J., & Hostert, P. (2016). From teleconnection to telecoupling: Taking stock of an emerging framework in land system science. *Journal of Land Use Science*, 11(2), 131-153. <https://doi.org/10.1080/1747423X.2015.1096423>
- Foster, D., F. Swanson, J. Aber, I. Burke, N. Brokaw, D. Tilman, and A. Knapp. 2003. The importance of land-use legacies to ecology and conservation. *BioScience* 53:77-88. [http://dx.doi.org/10.1641/0006-3568\(2003\)053\[0077:TIOLUL\]2.0.CO;2](http://dx.doi.org/10.1641/0006-3568(2003)053[0077:TIOLUL]2.0.CO;2)
- Geist, H.J., & Lambin, E.F. (2002). Proximate causes and underlying driving forces of tropical deforestation. *Bioscience*, 52(2), 143-150. [https://doi.org/10.1641/0006-3568\(2002\)052\[0143:PCAUDF\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1641/0006-3568(2002)052[0143:PCAUDF]2.0.CO;2)
- Kizos, T., Plieninger, T., Iosifides, T., Garcia-Martin, M., Girod, G., Karoo, K., Palang, H., Printsmann, A., Shaw, B., Nagy, J., Budniok, M.a., 2018. Responding to Landscape Change: Stakeholder Participation and Social Capital in Five European Landscapes. *Land*, 7 (1), 14
- Malek, Ž., Douw, B., Van Vliet, J., Van Der Zanden, E.H., & Verburg, P.H. (2019). Local land-use decision-making in a global context. *Environmental Research Letters*, 14(8), 083006. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab309e>
- Müller, D., Sun, Z.L., Vongvisouk, T., Pflugmacher, D., Xu, J.C., & Mertz, O. (2014). Regime shifts limit the predictability of land-system change. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*, 28, 75-83. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.06.003> [Crossref]
- Plieninger, T., and C. Bieling. 2013. Resilience-based perspectives to guiding high-nature-value farmland through socioeconomic change. *Ecology and Society* 18(4): 20. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-05877-180420>
- Plieninger, T., Kizos, T., Bieling, C., Le Du-Blayo, L., Budniok, M.A., Burgi, M., Crumley, C.L., Girod, G., Howard, P., Kolen, J., Kuemmerle, T., Milcinski, G., Palang, H., Trommler, K., Verburg, P.H., 2015. Exploring ecosystem-change and society through a landscape lens: recent progress in European landscape research. *Ecology and Society*, 20(2), 5
- Ramankutty, N., & Coomes, O.T. (2016). Land-use regime shifts: An analytical framework and agenda for future land-use research. *Ecology and Society*, 21(2). <https://doi.org/10.5751/ES-08370-210201>
- Schneeberger, N., M. Bürgi, and P. D. F. Kienast. 2007. Rates of landscape change at the northern fringe of the Swiss Alps: historical and recent tendencies. *Landscape and Urban Planning* 80:127-136. <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2006.06.006>
- Selman, P. H. 2012. *Sustainable landscape planning: the reconnection agenda*. Routledge, New York, New York, USA.
- Terkenli, T., 2001. Towards a theory of the landscape: The Aegean Landscape as a cultural image. *Landscape Urban Plan.*, in press.
- Termorshuizen, J. W., and P. Opdam. 2009. Landscape services as a bridge between landscape ecology and sustainable development. *Landscape Ecology* 24:1037-1052. <http://dx.doi.org/10.1007/s10980-008-9314-8>
- Uuemaa, E., Ü. Mander, and R. Marja. 2013. Trends in the use of landscape spatial metrics as landscape indicators: a review. *Ecological Indicators* 28:100-106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2012.07.018>
- Τερκενλή, Θ. (1992) Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Παράρτημα: Τίτλοι, συγγραφείς και κατηγορία δημοσιευμάτων από το περιοδικό «Γεωγραφίες» που συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση

Τεύχος	Τίτλος	Συγγραφείς	Κατηγορία
8	Νησιωτικές περιοχές μεταξύ αμπελουργικής υποχώρησης και οινικής ανανέωσης: η δημιουργία αμπελουργικών νησίδων. Η περίπτωση της Κεφαλονιάς-Ιθάκης	Γ. Αντζουλάτος	επιστημονικά άρθρα
8	Χωρική ανάλυση της επίδρασης φωτιάς / ανθρώπου / περιβάλλοντος στη βλάστηση Αγίου Όρους και Σιθωνίας	Κ. Καλαμποκίδης, Π. Κωνσταντινίδης, Χ. Βασιλάκος	επιστημονικά άρθρα
8	Χωροειφορία και χωροταξικός περιβαλλοντικός σχεδιασμός υπό το πρίσμα της αντίθεσης ανθρώπου - φύσης	Ε. Κουτσερή	παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
15	Το νερό της Αθήνας: οι επιπτώσεις στον Μόρνο και τον Εύηνο	Ε. Καρύμπαλης	επιστημονικά άρθρα
15	Η αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογιών στην προστασία και ανάδειξη της Περιοχής Ειδικής Προστασίας «Όρη Αντιχάσια-Μετέωρα»	Ι. Μελιάδης, Α. Τσιόντης	επιστημονικά άρθρα
15	Ζητήματα ανασυγκρότησης των πυρόπληκτων περιοχών της Ηλείας: διακυβεύματα για τον χωροταξικό και οικιστικό σχεδιασμό	Μ. Ζήφου, Π. Σαμαρίνης, Λ. Τριάντης, Ε. Χατζηκωνσταντίνου	επιστημονικές συναντήσεις - αντιπαραθέσεις
16	Κιάτο: ο αστικός χώρος από τη θάλασσα μέχρι το αγροτικό τοπίο	Δ. Σπανού	το βήμα των φοιτητών
18	Οι παρεμβάσεις της αγροτοπεριβαλλοντικής πολιτικής στο τοπίο: σκέψεις και ερωτήματα	Ν. Μπεόπουλος	επιστημονικά άρθρα
18	Αναπαραστάσεις της έννοιας «ποταμός» από μαθητές της Ε' τάξης του Δημοτικού Σχολείου	Λ. Γαλάνη, Α. Ρόκκα, Γ. Παπαγεωργίου, Π. Μίχας	επιστημονικά άρθρα
18	Βασικές αρχές σχεδιασμού Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου στο πρώην αεροδρόμιο Ελληνικού	Ερευνητική ομάδα Εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ	παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
19	Προκαταρκτική ανάλυση της διακινδύνευσης έναντι κατολισθήσεων με βάση τη χαρτογράφηση της επιδεκτικότητας-Εφαρμογή σε περιφερειακή κλίμακα	Μ. Φερεντίνου, Χ. Χαλκιάς	επιστημονικά άρθρα
19	Αποτίμηση του κινδύνου διάβρωσης των εδαφών της Ελλάδας ως εργαλείο για τη διαχείριση των λεκανών απορροής	Δ. Μυρωνίδης	επιστημονικά άρθρα
19	Παρουσίαση του βιβλίου: Michael Woods, Γεωγραφία της υπαίθρου: Διαδικασίες, αποκρίσεις και και εμπειρίες αγροτικής αναδιάρθρωσης, Πρόλογος και Επιμέλεια: Θεοδοσία Ανθοπούλου, Μετάφραση Γ. Μελισσουργός, 2011, Αθήνα: Κριτική	Θ. Κίζος	βιβλιοκριτικές
20	Διαδρομές νερού και ανθρώπων: Τοπιακή παρέμβαση στις πηγές του ποταμού Αχέρωντα	Α. Καφαντάρης, Β. Κολιάκη, Δ. Σαγώνας	το βήμα των φοιτητών

21	Μεγάλα έργα μεταφορικής υποδομής και μετασχηματισμός χρήσεων γης. Οι χωρικές επιδράσεις της αττικής οδού στα Μεσόγεια	Ι. Λαϊνάς	επιστημονικά άρθρα
22	Η μετάβαση προς τη βιωσιμότητα της γεωργίας: μια ερευνητική διαδικασία σε εξέλιξη	Γ. Βλάχος, Π. Καρανικόλας	παραυσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
23	Πρόταση μιας τυπολογίας για την ελληνική ύπαιθρο	Γ. Τσιλιμίγκας, Θ. Κίζος	επιστημονικά άρθρα
23	Καταγραφή των καλύψεων γης και των αλλαγών τους στην Ελλάδα την περίοδο 1987-2007	Κ. Λιαρίκος, Π. Μαραγκού, Θ. Παπαγιάννης	παραυσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
23	Μουσικοί τόποι – Ανακτώντας το τοπίο	Ο. Αθανασόπουλος -Ρετινάς, Β. Αρωνίδης	το βήμα των φοιτητών
24	Από το υλικό των ονείρων. Ο φαληρικός όρμος σε μια ακόμη μεγάλη αφήγηση	Μ. Μάρκου	επιστημονικά άρθρα
24	Οι παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδας: Ζητήματα χωροταξίας και προστασίας	Μ. Παπαγεωργίου, Γ. Ποζουκίδου	άλλα επιστημονικά άρθρα
25	Μητροπολιτικές περιοχές και δημόσιος χώρος: Ανθεκτικότητα και «μετάβαση» μέσα από το παράδειγμα των κοινοτικών κήπων	Ε. Θωίδου, Δ. Φουτάκης	επιστημονικά άρθρα
26	Η αναγκαιότητα της καλής γνώσης και παρακολούθησης των φυσικών διεργασιών: Εισαγωγή στο αφιέρωμα	Ε. Καρύμπαλης	επιστημονικά άρθρα
26	Η επίδραση της τεκτονικής στα ποτάμια συστήματα της βόρειας Εύβοιας, Στερεά Ελλάδα	Κ. Βαλκάνου, Ε. Καρύμπαλης, Δ. Παπαναστασίου, Μ. Soldati, Χ. Χαλκιάς, Κ. Γάκη – Παπαναστασίου	επιστημονικά άρθρα
26	Εκτίμηση του πλημμυρικού κινδύνου σε υπολεκάνη του Βουραϊκού ποταμού με τη χρήση Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών	Δ. Πεντέρης, Κ. Καλογερόπουλος, Χ. Χαλκιάς	επιστημονικά άρθρα
26	Εκτίμηση της τρωτότητας της νήσου Αστυπάλαιας (ΝΑ Αιγαίο) στα θαλάσσια κύματα βαρύτητας	Μ. Παπούλια	επιστημονικά άρθρα
26	Μορφολογικές μεταβολές κατα μήκος της δελταϊκής ακτογραμμής του Πηνειού ποταμού (Θεσσαλία)	Κ. Λαζογιάννης, Σ. Πούλος, Δ.Η. Γιαννούλη, Δ.Ε. Σιφνιώτη, Κ. Τσανάκας, Α. Τσούτσια, Σ. Δίλαλος, Γ. Γκιώνης, Ε. Βασιλάκης, Σ. Πετράκης, Δ. Ταράση,	επιστημονικά άρθρα

27	Ξηρασία: Ένα ύπουλο και επικίνδυνο κλιματικό φαινόμενο με ιδιαιτερότητες και δυσκολίες στη διαχείρισή του	Γ. Τερεζάκης Γ. Μπαλούτσος, Α. Μπουρλέτσικας, Κ. Καούκης	επιστημονικά άρθρα
28	Μαζική εγκατάσταση αιολικών πάρκων και αρνητικές επιπτώσεις στο τοπίο. Η περίπτωση της επένδυσης “Αιγαία Ζεύξη” στο Βόρειο Αιγαίο	Ε. Παυλής	επιστημονικά άρθρα
35	Μια γεωγραφική προσέγγιση των επιπτώσεων στο τοπίο από την εγκατάσταση ενός σταθμού βάσης κινητής τηλεφωνίας. Η περίπτωση εγκατάστασης σταθμού στο τοπίο του Αφάλωνα της νήσου Λέσβου	Ε. Παυλής	επιστημονικά άρθρα
36	Εισαγωγή στο αφιέρωμα: Το ελληνικό τοπίο: ζητήματα διαχείρισης και σχεδιασμού	Θ. Κίζος, Γ. Τσιλιμίγκας	εισαγωγή αφιερώματος
36	Τοπίο, η πρόκληση του χωρικού σχεδιασμού	Α. Γουργιώτης	επιστημονικά άρθρα
36	Προστασία των αγροτικών τοπίων στην Ελλάδα: Κριτική αποτίμηση πολιτικής προστασίας 2000-2020	Γ. Βλάχος, Β. Δέτσης, Θ. Κίζος	επιστημονικά άρθρα
36	Νησιωτικά τοπία τουρισμού: Εμπειρικά σενάρια και θεωρητικές προεκτάσεις	Θ. Σ. Τερκενλή	επιστημονικά άρθρα
36	Επίδραση της εξορυκτικής δραστηριότητας στο νησιωτικό τοπίο. Μελέτη περίπτωσης το νησί της Μήλου	Ε. Δερδεμέζη, Γ. Τσιλιμίγκας	επιστημονικά άρθρα
36	Landscape agency: What is a responsible understanding of the Coast Today?	Μ. Goula	επιστημονικά άρθρα
36	Η εξιδανίκευση του τοπίου: Σχόλιο για τη φωτογραφία του τοπίου στην Ελλάδα	Κ. Μανωλίδης	επιστημονικά άρθρα
36	Η ύπαιθρος στην Ελλάδα: Θέματα στατιστικού ορισμού και χωρικού επιπέδου αναφοράς	Θ. Κίζος, Κ. Αβανίδου, Γ. Σταυριανάκης	παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
36	Η εφαρμογή της ευρωπαϊκής σύμβασης για το τοπίο σε περιφερειακό επίπεδο: Διάκριση τύπων τοπίου στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	Σ. Ζαφειρέλλη	το βήμα των φοιτητών
38	Η θεώρηση του τοπίου μέσα από τη σχέση φύση-πολιτισμός στην Κρήτη από την μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Ορισμοί - ερμηνείες - παρερμηνείες - προσανατολισμοί	Χ. Πάγκαλου	παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
38	Green European Foundation - Πράσινο Ινστιτούτο, Παραγωγικές Αναδασώσεις για ζωντανά αγροτικά τοπία	Ρ. Τσιακίρης	παρουσιάσεις ερευνητικών εργασιών και διατριβών
38	Αντιτυρική προστασία δασών και αποκατάστασή τους μετά από πυρκαγιά	Θ. Δ. Ζάγκας	γεωεπικαιρότητες
38	Διαχρονικές αλλαγές χρήσεων γης και δασικές πυρκαγιές	Κ. Λιαρίκος	γεωεπικαιρότητες